

ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

EMPIRICAL ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL FACTORS INFLUENCING PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION OF UNIVERSITY STUDENTS

Стаття присвячена дослідженню психологічних чинників професійного самовизначення студентської молоді в контексті сучасних викликів. Увага акцентується на тому, що професійне самовизначення в умовах воєнного стану, трансформацій у системі освіти, невизначеності ринку праці та глобалізаційних змін є надзвичайно складним і динамічним психологічним процесом. Здійснено теоретичний аналіз підходів до розуміння професійного самовизначення в науковій літературі, охарактеризовано основні психологічні чинники, що впливають на його формування: мотивацію, самооцінку, ціннісні орієнтації, професійні інтереси й образ «Я-професіонала». Професійне самовизначення розглядається як важливий компонент особистісного розвитку та соціальної зрілості молоді, що передбачає не лише вибір спеціальності, але й усвідомлення власних можливостей, потреб і цінностей у співвіднесенні з вимогами професійної діяльності.

У статті представлено результати емпіричного дослідження, проведеного серед студентів 1–4-х курсів закладів вищої освіти міста Луцька в березні – травні 2025 року. Для збору даних застосовано метод онлайн-опитування (CAWI) з використанням авторської анкети, що включала блоки питань щодо професійної мотивації, ціннісних орієнтацій, професійних інтересів і самооцінки. У дослідженні взяли участь 57 студентів, відібраних за методом «снігової кулі». Результати дослідження засвідчили, що психологічні чинники професійного самовизначення відіграють ключову роль у формуванні професійної ідентичності студентської молоді та визначенні кар'єрної траєкторії. Було з'ясовано, що значна частина студентів орієнтується на внутрішню мотивацію, усвідомлений вибір спеціальності та прагнення до самореалізації у професійній діяльності. Водночас було виявлено наявність професійної невизначеності в частини респондентів, що свідчить про необхідність психологічного супроводу процесу самовизначення в умовах соціальних змін.

Ключові слова: професійне самовизначення, студентська молодь, мотивація, психологічні чинники, професійна ідентичність, ціннісні орієнтації, самооцінка, образ «Я-професіонала».

The article is devoted to the study of psychological factors of professional self-determination of student youth in the context of contemporary challenges. The focus is placed on the fact that the process of professional self-determination under the conditions of martial law, transformations in the education system, labor market uncertainty, and globalization is an extremely complex and dynamic psychological phenomenon. A theoretical analysis of approaches to understanding professional self-determination in the scientific literature has been carried out, and the main psychological factors influencing its formation have been characterized, namely: motivation, self-esteem, value orientations, professional interests, and the self-image of a "professional self". Professional self-determination is considered an important component of personal development and social maturity of young people, which involves not only the choice of a specialty but also the awareness of one's own abilities, needs, and values in relation to the requirements of professional activity.

The article presents the results of an empirical study conducted among first- to fourth-year university students in the city of Lutsk between March and May 2025. Data were collected using the online survey method (CAWI) with a specially designed questionnaire, which included blocks of questions regarding professional motivation, value orientations, professional interests, and self-esteem. A total of 57 students participated in the study, selected using the snowball sampling method. The results of the study demonstrated that psychological factors of professional self-determination play a key role in shaping the professional identity of student youth and in defining their career trajectory. It was found that a significant proportion of students are oriented toward intrinsic motivation, conscious choice of specialty, and striving for self-realization in their professional activities. At the same time, the presence of professional uncertainty among some respondents was revealed, which indicates the necessity of psychological support for the process of self-determination under conditions of social change.

Key words: professional self-determination, student youth, motivation, psychological factors, professional identity, value orientations, self-esteem, image of the "professional self".

УДК 159.922.73
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.43>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Мілінчук В.І.

к.психол.н., доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет

Майборода О.Л.

к.іст.н., доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет

Савчук Н.А.

к.психол.н., доцент кафедри соціогуманітарних технологій
Луцький національний технічний університет

Постановка проблеми. У сучасних умовах, які характеризуються нестабільністю та глибокими соціокультурними трансформаціями, процес професійного самовизначення молоді людини набуває особливої актуальності. Українські студенти, які перебувають на етапі активного особистісного та професійного розвитку, потрапляють у ситуацію складних викликів, зокрема: невизначеності ринку праці, трансформацій у системі освіти, впливу воєнного стану та глобалізаційних змін. За таких

обставин вибір професійної траєкторії вимагає від молоді не лише поінформованості щодо професійної сфери, а й сформованості внутрішніх психологічних механізмів – мотивації, самооцінки, ціннісних орієнтацій, рівня суб'єктності.

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі професійного самовизначення, психологічні чинники, які впливають на його ефективність в умовах сучасних соціальних змін, потребують подальшого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика професійного самовизначення вже тривалий час перебуває в полі зору наукової спільноти. У науковому дискурсі концептуальні підходи до осмислення цього феномену сформували такі зарубіжні дослідники: A. Bandura, D. Bloch, S. Brown, A. Collin, E. Ginzberg, G. Hackett, J. Holland, J. Krumboltz, R. Lent, A. Maslow, L. Richmond, E. Spranger, D. Super, L. Valach, R. Young.

Значний внесок у вивчення професійного становлення молоді зробили й вітчизняні дослідники. Зокрема, питанням формування професійної ідентичності та вибору професії присвячені праці І. Беха, Т. Бугайчук, Я. Бугерко, Г. Гірняка, Є. Головахи, Л. Долинської, Є. Кучеренка, І. Манохи, Р. Мотрука, А. Мудрик, Л. Оліховської, Л. Петриченко, О. Пінської, О. Радзімовської, О. Середи, Т. Титаренко, Л. Федоренко.

Останніми роками, у зв'язку зі складними суспільними викликами, які зумовлені війсьним станом, увага науковців акцентується на внутрішніх психологічних чинниках професійного самовизначення, як-от мотиваційна сфера, рівень самооцінки, життєві цінності та суб'єктність. У цьому напрямі дослідження проводили сучасні українські науковці: Г. Берегова, Д. Великжаніна, К. Горішня, В. Готич, Ю. Коренева, Ю. Кравченко, К. Кушніренко, І. Ларченко, Р. Лашта, О. Момоток, І. Мостова, З. Охріменко, Т. Титаренко, М. Фролова.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення аналізу психологічних чинників, що впливають на процес професійного самовизначення студентської молоді в умовах сучасних суспільних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Професійне самовизначення є складним і динамічним психологічним процесом, який охоплює усвідомлення молоддю особою своїх можливостей, інтересів, цінностей, співвіднесення їх з вимогами та перспективами обраної професійної діяльності. Особливої актуальності це питання набуває в період студентства, коли молода людина здійснює перехід від загальної освітньої підготовки до конкретного професійного вибору.

Можна стверджувати, що професійне самовизначення є важливою умовою особистісного розвитку, соціальної зрілості та психологічного благополуччя молоді. Зокрема, українські дослідники Ярослава Бугерко та Галина Гірняк стверджують: «Студентський вік є найбільш чутливим періодом для професійного й особистісного саморозвитку особистості. Найважливішим чинником такого становлення є включення молоді людини у професійне середовище, здійснення нею перших професійних проб і рефлексування власного квазіпрофесійного досвіду з позиції відповідності індивідуальних характеристик вимогам обраної професії. Професійне самовизначення – це передусім активність самої особистості, спрямованої на знаходження смислів і цінностей у своїй професійній

діяльності, що забезпечує можливість реалізації її внутрішнього потенціалу» [1, с. 21].

Важливо відзначити, що професійне самовизначення не обмежується вибором фаху чи спеціальності, цей процес передбачає формування внутрішньої готовності до професійної діяльності, усвідомлення її змісту, соціальної значущості, а також узгодження власних можливостей з вимогами обраної професії.

Здійснений теоретичний аналіз літератури дозволяє виокремити такі основні психологічні чинники, що впливають на професійне самовизначення студентської молоді: професійну мотивацію, ціннісні орієнтації, професійні інтереси, самооцінку, образ «Я-професіонала».

Професійна мотивація виступає одним із провідних чинників професійного самовизначення. Вона є системою внутрішніх спонукань, які зумовлюють активність особистості в напрямі до професійної реалізації. До її структури входять:

- усвідомлені потреби: прагнення до самореалізації, визнання, стабільності, незалежності;
- цілі й завдання: формуються на основі особистісних очікувань і уявлень про професійне майбутнє;
- емоційні переживання: задоволення або незадоволення від професійної діяльності (або її уявлення);
- соціальні орієнтири: уявлення про соціальний статус, матеріальну винагороду, престиж.

Дослідники стверджують, що внутрішня мотивація студентів – бажання самореалізуватися, відчувати корисність своєї діяльності, прагнення до особистісного й професійного зростання – позитивно корелює з рівнем професійної зрілості [4].

Ціннісні орієнтації є внутрішнім орієнтиром особистості у виборі життєвих і професійних пріоритетів. Вони визначають, яку професію людина вважає своєю, що для неї важливо: допомога іншим, фінансовий успіх, творчість, стабільність тощо. Українська дослідниця Леся Залановська стверджує: «Ціннісні орієнтації є одним із центральних особистісних утворень, що характеризують внутрішню сторону суб'єкта, його ставлення до дійсності, і тісно пов'язані з формуванням спрямованості особистості. Ми можемо припустити, що вибір професії на основі власних ціннісних орієнтацій є однією з основних умов задоволеності відповідним видом діяльності. І, навпаки, невідповідність діяльності системі цінностей особистості чи, навіть більше, протиставлення їй є передумовою виникнення внутрішньої незадоволеності, що, у свою чергу, призводить до зміни, деформації системи цінностей особистості або до зміни виду діяльності» [2, с. 15].

Важливо відзначити, що цінності виконують три важливі функції у професійному самовизначенні: 1) мотиваційну – визначають, чому людина хоче працювати саме в цій сфері; 2) регулятивну – впливають на поведінку, професійну активність, вибір освітньої траєкторії; 3) прогностичну – за допомо-

гою цінностей можна передбачити, наскільки стійким буде професійний вибір.

Серед психологічних детермінант професійного самовизначення студентської молоді важливе місце посідає професійний інтерес. Професійний інтерес – це вибірково пізнавальна активність щодо окремого виду діяльності. Він є первинним стимулом до вивчення фахової сфери, набуття знань, формування вмінь.

Інтереси часто виникають ще у шкільному віці й формуються під впливом: власного досвіду (успішність у предметах), прикладу дорослих (батьків, учителів, публічних осіб), доступу до інформації про професії. Професійний інтерес сприяє усвідомленню ставлення до навчання, визначає вибір спеціальності та вказує на готовність до подальшого професійного зростання.

Наступним важливим чинником, що впливає на професійне самовизначення студентської молоді, є самооцінка. Варто зауважити, що самооцінка відіграє регулювальну функцію у процесі самовизначення. Вона визначає: наскільки особистість упевнена у власних силах, чи вважає себе здатною опанувати професію, як оцінює свою готовність до труднощів професійної діяльності.

Також варто підкреслити, що завищена самооцінка може призводити до неадекватного вибору (переоцінка можливостей), тоді як занижена – до уникнення перспективних, але складних сфер. Найсприятливішою для самовизначення є адекватна самооцінка, що ґрунтується на реальному розумінні сильних і слабких сторін.

Не менш значущим психологічним чинником, що впливає на професійний вибір студентів, є «образ себе як фахівця» у майбутньому. Образ «Я-професіонала» – це внутрішнє уявлення особистості про себе як майбутнього фахівця. Він формується на основі: професійного ідеалу (яким студент хоче бути), досвіду навчання і практики, оцінювання себе в ролі спеціаліста. Такий образ об'єднує в собі знання, очікування, емоційне ставлення до професії, а також модель поведінки, яку людина прагне втілити.

Можна стверджувати, що формування зрілого образу «Я-професіонала» сприяє: упевненості у виборі, відчуттю сенсу навчання, готовності до самореалізації в майбутній професії. І навпаки, неповний або розмитий образ часто супроводжується професійною дезорієнтацією, сумнівами, відчуттям невизначеності.

Для досягнення мети дослідження була розроблена авторська анкета, що включала блоки питань щодо професійної мотивації, самоусвідомлення і формування професійної ідентичності («Я-професіонал»), цінностей і орієнтацій, а також визначеності професійного вибору. Анкетування проводилось у форматі онлайн-опитування (метод CAWI) шляхом заповнення респондентами опитувальника, створеного в Google Forms.

Дослідження проводилось у березні – травні 2025 р. серед студентів 1–4-х курсів, що здобувають

освіту у вищих навчальних закладах міста Луцька. У вибірці взяли участь 57 студентів.

Для реалізації даного дослідження був застосований метод вибірки «снігової кулі». Спершу сформували первинну групу респондентів, обрану відповідно до встановлених критеріїв. Після проведення опитування цієї групи учасники рекомендували інших кандидатів, що дозволило поступово розширити вибірку особами, запропонованими попередніми респондентами. Відбір наступних учасників здійснювався послідовно на основі рекомендацій. Дослідник О. Сердюк описує метод «снігової кулі» як процес, що забезпечує розширення вибірки через соціальні зв'язки між респондентами: «Кожен представник цільової групи запрошує до участі в дослідженні одного чи декількох наступних представників цільової групи, або надає їхні контактні дані. Вибірка поповнюється доти, поки не почне надходити потрібна інформація або досягне необхідної кількості. Кількість учасників постійно змінюється через те, що нові учасники запрошуються особами, що вже беруть участь у дослідженні, це називається ефектом снігової кулі» [3, с. 46].

Сучасна українська дослідниця Світлана Сальнікова стверджує: «Цей метод належить до стихійного методу відбору й пов'язаний зі способом отримання інформації, який не контролюється дослідником, а залежить суто від волі респондента. Деякою мірою він «перегукується» зі спрямованим методом, проте в ньому немає можливості особистого рекрутингу. Через спонтанність характеру стихійного методу відбору його аналогом можемо вважати англomовний *accidental sampling*» [5, с. 92].

Проведене дослідження показало, що для більшості опитаних студентів (78,9%) головним мотивом вступу до обраного навчального закладу був інтерес до спеціальності; значно менша кількість студентів (8,8%) відповіла, що це був випадковий вибір; поради батьків або друзів стали основою вибору для 7% студентів; а найменша частина (2%) вказали на такий мотив, як престиж професії. Окрім того, 3,3% респондентів вибрали варіант «інше» (рис. 1).

Відповіді на питання про те, наскільки студенти задоволені своїм професійним вибором, розподілені так: 40,4% респондентів відповіли, що цілком задоволені; 43,9% зазначили, що радше задоволені; 14% учасників опитування вказали, що важко відповісти; лише 1,7% респондентів зазначили, що вони радше не задоволені; і жоден не повідомив про повну незадоволеність (рис. 2).

Такий розподіл відповідей може бути ознакою відносної стабільності у професійному самовизначенні студентської молоді, хоча наявність нерішучих відповідей вказує на потребу глибшого розуміння чинників, що впливають на впевненість у виборі професії.

У результаті нашого дослідження були виявлені чинники, які мотивують студентів у процесі

Що стало головним мотивом Вашого вступу до обраного закладу вищої освіти?
57 відповідей

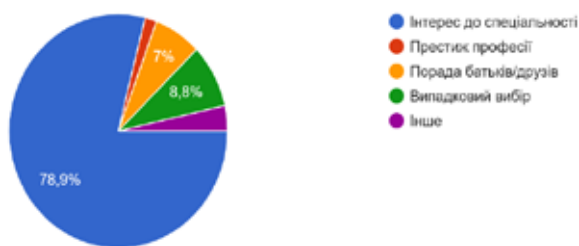

Рис. 1. Мотиви вступу до обраного закладу освіти

Наскільки Ви задоволені своїм професійним вибором?
57 відповідей

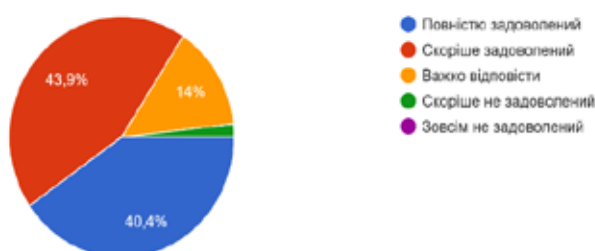

Рис. 2. Рівень задоволеності професійним вибором

Що найбільше мотивує Вас у процесі навчання?
57 відповідей

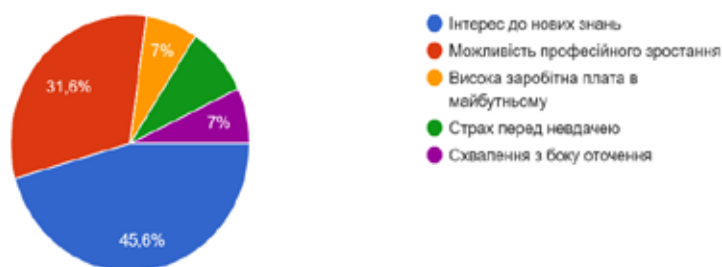

Рис. 3. Чинники мотивації у процесі навчання

навчання (рис. 3). Зокрема, найбільша частка респондентів (45,6%) зазначила інтерес до нових знань; 31,6% студентів вказали на можливість професійного зростання як провідний мотив; 8,8% респондентів назвали страх перед невдачею; тоді як 7% зазначили очікування високої заробітної плати в майбутньому; стільки ж – схвалення з боку оточення. Отримані результати відображають переважання внутрішньої мотивації до навчання серед студентської молоді, хоча частина орієнтується і на зовнішні чинники – соціальне визнання та матеріальну перспективу.

Цікавими виявились відповіді опитаних студентів на питання «Якою мірою Ви уявляєте себе як майбутнього фахівця?» (рис. 4). А саме: деякі респонденти (26,3%) зазначили, що дуже чітко уявля-

ють себе у професійній ролі; більшість студентів (52,6%) мають приблизне уявлення про себе як фахівця; ще 21,1% відповіли, що не зовсім чітко уявляють себе в обраній професії; жоден із респондентів не вказав, що зовсім не уявляє себе у професійній сфері.

Результати свідчать про те, що більшість студентів мають хоча б базове уявлення про своє професійне майбутнє, однак лише частина з них демонструє його чітку сформованість. Це підтверджує актуальність дослідження психологічних механізмів професійного самовизначення на етапі здобуття освіти.

Результат опитування про те, як студенти оцінюють свої здібності до обраної професії, показав: 33% респондентів оцінили свої здібності до обра-

Якою мірою Ви уявляєте себе як майбутнього фахівця?
57 відповідей

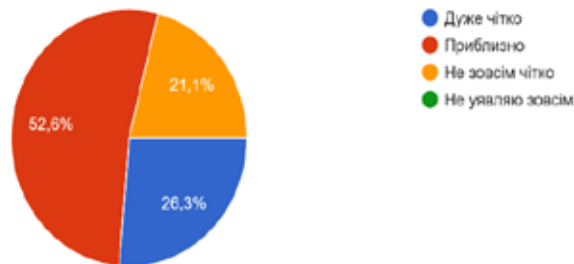

Рис. 4. Рівень сформованості професійного образу «Я» у студентів

ної професії як високі; 53% студентів вважають, що володіють середнім рівнем професійних здібностей; 7% респондентів оцінили свої здібності як низькі; ще 7% опитаних зазначили, що їм важко оцінити свої здібності (табл. 1).

Отже, більшість студентів демонструють помірну самооцінку своїх професійних можливостей, тоді як частина респондентів виявляє невідомість або низький рівень упевненості у власному потенціалі.

Таблиця 1
Як ви оцінюєте свої здібності до обраної професії? (%)

Високо	33
Середньо	53
Низько	7
Важко відповісти	7

Відповіді на питання «Яке із тверджень найбільше відповідає Вашим життєвим пріоритетам?» показали: найбільша частка респондентів (36,8%) вказала на фінансову стабільність; на гармонію між особистим і професійним життям орієнтуються 31,6% опитаних; 21% респондентів обрали самореалізацію в улюбленій справі; лише 8,8% студентів зазначили як пріоритет допомогу іншим; а 1,8% опитаних – високий соціальний статус (табл. 2).

Результати демонструють пріоритетність практично орієнтованих життєвих цінностей, як-от фінансова стабільність і життєвий баланс, у ціннісній системі студентської молоді. Водночас менш значущими для респондентів виявилися соціальний статус і альтруїстичні мотиви.

Таблиця 2
Яке із тверджень найбільше відповідає Вашим життєвим пріоритетам? (%)

Фінансова стабільність	36,8
Гармонія між особистим і професійним життям	31,6
Самореалізація в улюбленій справі	21
Допомога іншим	8,8
Високий соціальний статус	1,7

Важливими для розуміння особливостей психологічних чинників професійного самовизначення студентської молоді є відповіді на питання про те, наскільки важливо студентам займатися саме тим, що подобається (табл. 3). Зокрема, абсолютна більшість респондентів (71,9%) вважають, що улюблена справа – це дуже важливо; ще 26,3% відповіли, що скоріше важливо; варіант «не дуже важливо» не був обраний жодним учасником опитування; лише 1,8% респондентів відповіли, що для них це не має значення. Отримані дані свідчать про те, що більшість студентів надають великого значення узгодженню професійної діяльності з особистими інтересами. Це підкреслює роль задоволення від праці як одного із ключових чинників у процесі професійного самовизначення.

Таблиця 3
Наскільки важливо для Вас займатися саме тим, що подобається? (%)

Дуже важливо	71,9
Скоріше важливо	26,3
Не дуже важливо	–
Немає значення	1,8

Висновки із проведеного дослідження. Проведене дослідження дало змогу встановити, що психологічні чинники професійного самовизначення студентської молоді мають визначальний вплив на формування їхньої професійної ідентичності та вибір кар'єрної траєкторії. До ключових складників цього процесу належать мотивація до навчання і самореалізації, ціннісні орієнтації, професійні інтереси, рівень самооцінки та сформованість образу «Я-професіонала». Переважання внутрішньої мотивації, орієнтація на фінансову стабільність і гармонію між особистим і професійним життям, а також висока значущість зайнятості улюбленою справою свідчать про прагнення молоді до усвідомленого, особистісно значущого професійного становлення. Результати дослідження підтверджують необхідність подальшого аналізу психологічних чинників у системі підтримки професійного розвитку студентів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бугерко Я., Гірняк Г. Соціально-психологічні чинники професійного самовизначення студентів закладів вищої освіти. *Наукові записки. Серія «Психологія»*. 2024. № 1. С. 18–24.

2. Залановська Л. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія. 2021. Вип. 2. С. 12–17.

3. Методи дослідження залежностей = Introduction to Research Methods in Substance Use and Abuse : матеріали електронного навчального курсу / авт.-уклад. : О. Сердюк, В. Бурлака ; Харків. нац. ун-т

внутр. справ; Ун-т Вейна; Мічиган. ун-т. Харків : Константа, 2018. 160 с.

4. Піменова О., Гапончук О. Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2023. Вип. 47. С. 36–39.

5. Сальнікова С. Вибірка у соціологічному дослідженні : підручник. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 252 с.

Стаття надійшла в редакцію: 10.08.2025

Стаття прийнята: 23.08.2025

Опубліковано: 23.10.2025